

5. Общая теория государства и права: Академический курс: В 2 т. Т. 1. Теория государства / Отв. ред. М. П. Марченко. — М.: Зерцало, 1998. — 416 с.
6. Малько А. В. Теория государства и права в вопросах и ответах: Учеб.-метод. пособие. — М.: Юрист, 1999. — 272 с.
7. Скакуц О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): Учебник. — Х.: Оспада, 2005. — 840 с.
8. Беззенко В. Поняття та ознаки державного регулювання // Підприємництво, господарство і право. — 2006. — № 11. — С. 106–110.
9. Тотьев К. Ю. Конкурентное право (правовое регулирование деятельности субъектов конкуренции и монополий): Учеб. для вузов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Изд-во РДЛ, 2003. — 480 с.
10. Паращук С. А. Конкурентное право (правовое регулирование конкуренции и монополий). — М.: Городец-издат, 2002. — 416 с.

УДК 343.17/19:343.13

І. В. Гловюк

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЯК КАТЕГОРІЯ ТЕОРІЇ СУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Судовий контроль у сучасній юридичній літературі визнається самостійною організаційно-правовою формою реалізації судової влади [1, 5]. В юридичній доктрині, законодавстві [2] та судовій практиці [3] судова діяльність у досудовому та частково у судовому провадженні називається судовим контролем. У надзвичайно широкому значенні судовий контроль визначає Н. Г. Муратова, а саме як багатофункціональну кримінально-процесуальну діяльність суду, покликану забезпечити захист конституційних прав і свобод особистості в досудовому провадженні, в вищестоящих судових інстанціях й при виконанні процесуальних рішень, гарантуючих безпосередню перевірку законності та обґрунтованості процесуальних дій і рішень у кримінальному судочинстві [4].

На нашу думку, будь-яка категорія для її беззаперечного вживання має бути достатньо обґрунтованою, що не можна сказати про судовий контроль. Незважаючи на існуючі доктринальні напрацювання у цій сфері, у тому числі і пояснення вибору термінологічної конструкції «судовий контроль» [5, 31; 6, 81], судовий контроль не є єдиною термінологічною конструкцією, якою позначається судова діяльність (повністю або частково), зокрема, на досудових стадіях кримінального процесу: існує, наприклад, термінологічна конструкція «судовий нагляд» (В. Бозров), яка вживалася і в дореволюційній російській літературі (І. Я. Фойницький), та конструкція «наглядів повноваження суду» (Г. С. Казинян), вказується на невдалість цього терміна (С. Никифоров). Крім того, природа судового контролю в доктрині кримінального процесу не визначена. Так, не визначено, чи має ця діяльність родові ознаки контролю у кримінальному судочинстві, щоб мати найменування «судовий контроль». Для визначення поняття та сутності судового контролю у кримінальному процесі необхідно перш за все визначити ознаки контролю як правового явища.

Етимологічне значення контролю — перевірка, а також нагляд з метою перевірки [7, 285]. Сутність контролю у соціальному управлінні полягає у тому, що суб'єкт управління здійснює облік та перевірку того, як керуєний об'єкт виконує його приписи [8, 23]. В адміністративному праві та теорії державного управління контроль (у сфері управління) визначається як спостереження за відповідністю діяльності керованого об'єкта тим приписам, які він отримав від керуючого органу або посадової особи [9, 7]. Контроль завжди припускає наявність суб'єктів та об'єктів контролю. Як такий контроль не є первинною діяльністю, він має вторинний характер і саме тому традиційно розуміється як перевірка ходу виконання власного рішення уповноваженого (контролюючого) органу [10, 44]. Контроль має зовнішній характер, оскільки стосується діяльності, яка вже існує поза контролем. Контроль має владний характер [11, 30]. Незважаючи на те, що деякими вченими нагляд (у тому числі прокурорський) розглядається як різновид або форма контролю, сталими ознаками контролю (на відміну від нагляду) в адміністративному праві є: можливість контролюючого суб'єкта втручатися в діяльність підконтрольного суб'єкта, скасовувати його акти, а також здійснювати перевірку діяльності підконтрольного суб'єкта як з позицій законності, так і з позицій доцільності [12, 180–181, 188; 13, 36].

Незважаючи на те, що державний контроль, як правило, пов'язується із публічним управлінням та традиційно відноситься до предмета теорії управління та адміністративного права, його значення у системі державної влади значно ширше. Про це свідчить становлення нових видів контролю: конституційного контролю, судового контролю у кримінальному судочинстві, а також виділення у наукових дослідженнях такої гілки влади, як контрольна (Ю. М. Оборотов) або контрольно-наглядова (Ю. М. Грошевий). Тому, враховуючи міжгалузевий характер контролю, його можна розглядати як загальноправову категорію.

Якщо абстрагуватися від адміністративно-правового поняття контролю й спробувати визначити сутність контролю як загальнотеоретичної категорії, то концептуально вищевикладена сутність та ознаки контролю у державному управлінні можуть бути застосовані й до характеристики контролю як загальноправового явища. Безумовно, в цьому випадку не завжди є чітка система «суб'єкт — об'єкт управління», відносини «влада — підпорядкування», цілі не завжди ставляться контролюючим суб'єктом (ці ознаки характерні для публічного управління та найбільш чітко виявляються в адміністративному контролі). Однак зовнішній характер контролю, його владність, перевірка діяльності підконтрольного суб'єкта з позицій законності та доцільності, можливість втручання в оперативну діяльність підконтрольного суб'єкта, можливість прийняття обов'язкових рішень для підконтрольного суб'єкта та скасування його актів в загальнотеоретичному понятті контролю зберігається.

Одним з інститутів кримінального процесу є процесуальний контроль. Процесуальний контроль у кримінальному судочинстві — це процесуальна діяльність уповноважених суб'єктів з перевірки кримінально-процесуальної діяльності органу дізнання, особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора, судді, суду при провадженні у кримінальній справі. Процесуальний контроль

включає: судовий контроль; прокурорський нагляд; процесуальний відомчий контроль (контроль начальника слідчого відділу та начальника органу дізнання), які одночасно є видами процесуального контролю у кримінальному судочинстві.

Тепер слід зіставити загальні ознаки контролю, у тому числі й у кримінальному судочинстві, із ознаками судової діяльності. Що стосується зовнішнього характеру контролю, то цю ознаку має розгляд судом скарг на дії (бездіяльність), рішення органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та перевірка судом законності рішення про провадження слідчої дії (кримінально-процесуальним законодавством України не передбачено; закріплено у Кримінально-процесуальному кодексі Російської Федерації), судова діяльність у стадії попереднього розгляду справи суддею та при розгляді справи по суті з оцінки правильності та повноти досудового розслідування (наприклад, при прийнятті рішення про направлення справи на додаткове розслідування), при перевірці в апеляційному, касаційному порядку та порядку виключного провадження судових рішень. Тільки ці види судової діяльності стосуються діяльності, яка вже існує поза контролем, тобто вже існуючих дій (бездіяльності), рішень органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, судді, суду. Ні розгляд судом подань про надання згоди на провадження процесуальних дій, ні розгляд судом подань про застосування заходів процесуального примусу у стадії досудового розслідування такої ознаки не мають, оскільки ще не існує тієї діяльності, яку суд міг би контролювати.

Судова діяльність завжди є владною, оскільки суд виступає як орган державної влади, що здійснює свої повноваження від імені держави, а його акти є загальнообов'язковими. Суд при розгляді подань, скарг, перевірці законності прийняття рішення про провадження слідчої дії здійснює перевірку діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури з позицій законності та обґрунтованості. З позицій законності та обґрунтованості перевіряються й судові рішення в апеляційному, касаційному порядку та порядку виключного провадження. З позицій доцільності суд діяльність органів дізнання, досудового слідства, прокуратури не оцінює, оскільки він не може обмежувати процесуальну самостійність слідчого при обранні стратегії та тактики розслідування (час проведення обшуку, виїмки у житлі чи іншому володінні особи; доцільність застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту підозрюваного; необхідність для розслідування накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку тощо).

При розгляді подань, скарг у досудових стадіях кримінального процесу суд, за загальним правилом, не має можливості втручання у оперативну діяльність органу дізнання, слідчого, прокурора, оскільки роль суду у досудовому провадженні має епізодичний, ревізійний характер та ініціюється заінтересованими особами: органом дізнання, слідчим, прокурором — при зверненні із поданнями, учасниками процесу та іншими особами — при поданні скарг. Ці ознаки має і діяльність судді при попередньому розгляді справи при розгляді скарг та діяльність суду при розгляді скарги при розгляді справи по суті. При прий-

нятті рішення по скаргі суд може, наприклад, скасувати постанову про відмову у порушенні кримінальної справи і направити матеріали для додаткової перевірки, однак він не може порушити справу публічного або приватно-публічного обвинувачення. При розгляді скарги на постанову про порушення кримінальної справи суд може її скасувати і відмовити у порушенні кримінальної справи. Однак це положення КПК повністю не відповідає ні сутності судового контролю, ні принципу розмежування процесуальних функцій. При скасуванні постанови про закриття кримінальної справи суд не може вказувати, які процесуальні, слідчі дії необхідно провести у кримінальній справі. Безумовно, суд має повноваження на скасування актів органу дізнання, слідчого, прокурора, і його рішення за результатами розгляду скарг є обов'язковими для виконання. Однак при цьому суд, як правило, не має можливості приймати такі рішення, тобто давати такі вказівки, які будуть впливати на подальший хід справи: суд не дає вказівок про провадження процесуальних, слідчих дій. При відновленні досудового слідства після скасування постанови про закриття кримінальної справи можливе її подальше закриття при наявності до того підстав. Тобто обов'язковість актів суду для органів дізнання, слідчого, прокурора має, як правило, ретроспективний характер. Виключенням з цього є можливість судді винести постанову про застосування заходів безпеки або їх скасування в порядку ст. 52-5 КПК України, а також передбачене у КПК вказування суддею тих обставин, які належить з'ясувати при проведенні досудового слідства після його відновлення при скасуванні постанови про закриття справи, а також право судді (суду) при поверненні справи на додаткове розслідування вказати, які слідчі дії повинні бути проведені при додатковому розслідуванні. Те ж стосується вказування тих даних про особу, які необхідно з'ясувати у разі продовження затримання у порядку ч. 8 ст. 165-2 КПК.

Судова діяльність з перегляду судових рішень не завжди має тільки ознаки правосуддя, оскільки не завжди вирішується кримінальна справа по суті. Ця діяльність є зовнішньою до діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокурора, судді, суду. Крім того, перевіряється законність та обґрунтованість судового рішення, його правосудність, тобто як діяльність суду (судді) з його винесення, так і діяльність органів дізнання, досудового розслідування, прокурора. Таким чином, у стадіях апеляційного провадження, касаційного провадження та виключного провадження судова діяльність має також, крім ознак правосуддя, ознаки судового контролю. До судового контролю відносить цю діяльність М. Г. Муратова [4].

Таким чином, з усієї судової діяльності у досудовому та судовому провадженні контролем (з певними зауваженнями) можна назвати: розгляд судом скарг на дії, бездіяльність, рішення органу дізнання, слідчого, прокурора та перевірку судом законності рішення про провадження слідчої дії (кримінально-процесуальним законодавством України не передбачено; закріплено у Кримінально-процесуальному кодексі Російської Федерації); дослідження питань щодо правильності та повноти проведеного дізнання та досудового слідства, складання обвинувального висновку при попередньому розгляді справи суддею або

при розгляді справи по суті, перевірка в апеляційному, касаційному порядку та порядку виключного провадження судових рішень (якщо кримінальна справа по суті не вирішується), оскільки вони мають зовнішній, владний характер, суд має можливість скасування актів органу дізнання, слідчого, прокурора, за законодавством РФ — визнати слідчу дію незаконною, а отримані докази — недопустимими, прийняття тих рішень, які є обов'язковими для органу дізнання, слідчого, прокурора, а також в деяких випадках вказувати на ті обставини, які мають бути встановлені у процесі дізнання або досудового слідства.

Таким чином, функцію судового контролю у кримінальному процесі можна визначити як здійснювану у встановленому кримінально-процесуальним законом порядку діяльність суду з розгляду та вирішення по суті скарг на дії, бездіяльність, рішення органу дізнання, дізнавача, слідчого, начальника слідчого відділу, прокурора, перевірки правильності та повноти досудового провадження та законності та обґрунтованості судових рішень. Однак цією функцією діяльність суду (судді) ні в досудових, ні у судових стадіях кримінального процесу не вичерпується.

Література

1. Кузнецова О. Е. Конституционно-правовые основы судебного контроля судов общей юрисдикции // Российский судья. — 2004. — № 5.
2. Про затвердження Тимчасової інструкції з діловодства в місцевому загальному суді: Наказ Державної судової адміністрації України від 17 лютого 2005 року (п. 3.2.4.)
3. Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2005 року (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) // Вісник Конституційного Суду України. — 2003. — № 1.
4. Муратова Н. Г. Система судебного контроля в уголовном судопроизводстве: вопросы теории, законодательного регулирования и практики: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — Екатеринбург, 2004. — <http://kalinovskiy-k.narod.ru/b/avtorref/muratova.htm>.
5. Колоколов П. А. Судебный контроль в стадии предварительного расследования: реальность, перспективы // Государство и право. — 1998. — № 11.
6. Черечукипа Л. В. Судебный контроль за досудебным производством. — Луганск: Ред.-изд. отд. ЛИНВ МВД Украины, 1998.
7. Ожегов С. И. Словарь русского языка. — М., 1964.
8. Горшенев В. М., Шахов И. Б. Контроль как правовая форма деятельности. — М.: Юрид. лит., 1987.
9. Студеникина М. С. Государственный контроль в сфере управления. — М., 1974.
10. Бойко А. И. Судебный контроль по уголовным делам в системе государственного управления (Часть 1) // Юрист-Правовед. — 2003. — № 1.
11. Тарасов А. М. Государственный контроль: сущность, содержание, современное состояние // Журнал российского права. — 2002. — № 1.
12. Рохлин В. И. Прокурорский надзор и государственный контроль. — С.Пб.: Юрид. центр Пресс, 2003.
13. Шемчук В. Співвідношення понять «контроль» та «нагляд» у діяльності прокуратури // Право України. — 2007. — № 7.